

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)

της 5ης Δεκεμβρίου 2017*

«Προδικαστική παραπομπή – Άρθρο 325 ΣΛΕΕ – Απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ. (C-105/14, EU:C:2015:555) – Ποινική διαδικασία αφορώσα εγκλήματα σχετικά με τον φόρο προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ) – Εθνική νομοθεσία προβλέπουσα προθεσμίες παραγραφής δυνάμενες να οδηγήσουν σε ατιμωρησία των εγκλημάτων – Προσβολή των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Υποχρέωση μη εφαρμογής κάθε διατάξεως του εσωτερικού δικαίου που δύναται να θίξει τις υποχρεώσεις που επιβάλλει στα κράτη μέλη το δίκαιο της Ένωσης – Αρχή “ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο»

Στην υπόθεση C-42/17,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο, Ιταλία) με απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2016, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 26 Ιανουαρίου 2017, στο πλαίσιο της ποινικής δίκης κατά των

M.A.S.,

M.B.

παρισταμένου του:

Presidente del Consiglio dei Ministri,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους K. Lenaerts, Πρόεδρο, A. Tizzano, Αντιπρόεδρο, L. Bay Larsen, T. von Danwitz, J. L. da Cruz Vilaça (εισηγητή), C. G. Fernlund και C. Vajda, προέδρους τμήματος, A. Borg Barthet, J.-C. Bonichot, A. Arabadjiev, M. Safjan, F. Biltgen, K. Jürimäe, M. Βηλαρά και E. Regan δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: Y. Bot

γραμματέας: R. Schiano, διοικητικός υπάλληλος

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ’ ακροατηρίου συζητήσεως της 29ης Μαΐου 2017,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- ο M.A.S., εκπροσωπούμενος από τους G. Insolera, A. Soliani και V. Zeno-Zencovich, avvocati,
- ο M.B., εκπροσωπούμενος από τους N. Mazzacuna και V. Manes, avvocati,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από τον G. De Bellis, την G. Galluzzo και τον S. Fiorentino, avvocati dello Stato,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους P. Rossi, J. Baquero Cruz και H. Krämer καθώς και από την K. Banks,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 18ης Ιουλίου 2017,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ, όπως το άρθρο αυτό ερμηνεύθηκε με την απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ. (C-105/14, EU:C:2015:555) (στο εξής: απόφαση Taricco).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ποινικής δίκης κατά των M.A.S. και M.B. που αφορά εγκλήματα σχετικά με τον φόρο προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ).

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ προβλέπει τα εξής:

«1. Η Ένωση και τα κράτη μέλη καταπολεμούν την απάτη ή οιαδήποτε άλλη παράνομη δραστηριότητα κατά των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, λαμβάνοντας σύμφωνα με το παρόν άρθρο μέτρα τα οποία θα έχουν αποτρεπτικό χαρακτήρα και θα προσφέρουν αποτελεσματική προστασία στα κράτη μέλη καθώς και στα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης.

2. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα ίδια μέτρα καταπολέμησης της απάτης κατά των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης με εκείνα που λαμβάνουν για την καταπολέμηση της απάτης κατά των ιδίων οικονομικών συμφερόντων.»

Το ιταλικό δίκαιο

- 4 Το άρθρο 25 του Συντάγματος ορίζει τα εξής:

«Ουδείς δύναται να στερηθεί τον προβλεπόμενο στον νόμο φυσικό του δικαστή.

Ουδείς δύναται να τιμωρηθεί χωρίς νόμο τεθέντα σε ισχύ πριν από την τέλεση της πράξεως.

Ουδείς δύναται να υποβληθεί στην εφαρμογή μέτρων ασφαλείας, εκτός από τις περιπτώσεις που προβλέπει ο νόμος.»

- 5 Το άρθρο 157 του *codice penale* (ποινικός κώδικας), όπως τροποποιήθηκε με τον *legge n. 251* (νόμος 251), της 5ης Δεκεμβρίου 2005 (*GURI* αριθ. 285, της 7ης Δεκεμβρίου 2005) (στο εξής: ποινικός κώδικας), προβλέπει τα εξής:

«Τα εγκλήματα παραγράφονται μετά την παρέλευση χρόνου ίσου με τη μέγιστη διάρκεια της προβλεπόμενης στον νόμο ποινής· σε κάθε περίπτωση, η προθεσμία παραγραφής δεν μπορεί να είναι μικρότερη των έξι ετών για τα εγκλήματα πλην των πταισμάτων και των τεσσάρων ετών για τα πταίσματα, έστω και αν η πράξη τιμωρείται αποκλειστικώς με πρόστιμο.

[...]

- 6 Το άρθρο 160 του ποινικού κώδικα ορίζει τα εξής:

«Την προθεσμία παραγραφής διακόπτει η έκδοση καταδικαστικής αποφάσεως ή διατάξεως.

Την προθεσμία παραγραφής διακόπτουν και η έκδοση διατάξεως για την επιβολή περιοριστικών όρων και [...] η διάταξη περί διενέργειας προκαταρκτικής εξετάσεως [...].

Η προθεσμία παραγραφής που διακόπηκε αρχίζει εκ νέου από την ημέρα της διακοπής. Αν συντρέχουν περισσότεροι λόγοι διακοπής, η προθεσμία αρχίζει από την επέλευση του τελευταίου λόγου διακοπής· σε κάθε περίπτωση, οι προθεσμίες του άρθρου 157 δεν μπορούν να παραταθούν πέραν των χρονικών ορίων του άρθρου 161, δεύτερο εδάφιο, εξαιρουμένων των εγκλημάτων του άρθρου 51, παράγραφοι 3bis και 3quater, του κώδικα ποινικής δικονομίας.»

- 7 Το άρθρο 161, δεύτερο εδάφιο, του ποινικού κώδικα προβλέπει τα ακόλουθα:

«Εξαιρουμένης της διώξεως των εγκλημάτων του άρθρου 51, παράγραφοι 3bis και 3quater, του κώδικα ποινικής δικονομίας, η διακοπή της παραγραφής δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να οδηγήσει σε επιμήκυνση της προθεσμίας παραγραφής πλέον του ενός τετάρτου του αρχικού χρόνου παραγραφής [...].»

- 8 Κατά το άρθρο 2 του *decreto legislativo n. 74, nuova disciplina dei reati in materia di imposte sui redditi e sul valore aggiunto* (νομοθετικό διάταγμα 74 περί θεσπίσεως νέων διατάξεων όσον αφορά τα εγκλήματα που σχετίζονται με τη φορολογία εισοδήματος και τον φόρο προστιθέμενης αξίας), της 10ης Μαρτίου 2000 (*GURI* αριθ. 76 της 31ης Μαρτίου 2000, στο εξής: διάταγμα 74/2000), όποιος υποβάλλει δολίως ψευδή δήλωση ΦΠΑ με τη χρήση τιμολογίων ή άλλων εγγράφων για ανύπαρκτες συναλλαγές τιμωρείται με στερητική της ελευθερίας ποινή ενός έτους και έξι μηνών έως έξι ετών.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 9 Με την απόφαση *Taricco*, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 160, τελευταίο εδάφιο, του ποινικού κώδικα, σε συνδυασμό με το άρθρο 161 του κώδικα αυτού (στο εξής: επίμαχες διατάξεις του ποινικού κώδικα), στο μέτρο που ορίζουν ότι πράξη που διακόπτει την προθεσμία παραγραφής στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας αφορώσας σοβαρές απάτες σχετικά με τον ΦΠΑ επιμηκύνει την προθεσμία παραγραφής μόνο κατά ένα τέταρτο της αρχικής της διάρκειας, ενδέχεται να θίγουν τις υποχρεώσεις που επιβάλλει στα κράτη μέλη το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ, σε περίπτωση που οι εν λόγω εθνικές διατάξεις αποκλείουν την επιβολή κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης ή προβλέπουν μεγαλύτερες προθεσμίες παραγραφής για τις περιπτώσεις απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων του οικείου κράτους μέλους σε σχέση με τις περιπτώσεις απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο όφειλε να εξασφαλίσει την αποτελεσματική εφαρμογή του άρθρου 325,

παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ, αφήνοντας, εν ανάγκη, ανεφάρμοστες τις διατάξεις του εθνικού δικαίου που συνεπάγονταν την αδυναμία του οικείου κράτους μέλους να τηρήσει τις υποχρεώσεις που υπέχει από τις εν λόγω διατάξεις της Συνθήκης ΛΕΕ.

- 10 Το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Ιταλία) και το Corte d'appello di Milano (εφετείο Μιλάνου, Ιταλία), που παρέπεμψαν το ζήτημα της συνταγματικότητας ενώπιον του Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο, Ιταλία), εκτιμούν ότι ο κανόνας που απορρέει από την εν λόγω απόφαση τυγχάνει εφαρμογής σε δύο εκκρεμείς ενώπιόν τους διαδικασίες. Συγκεκριμένα, οι διαδικασίες αυτές αφορούν εγκλήματα που εμπίπτουν στο διάταγμα 74/2000 και μπορούν να χαρακτηρισθούν σοβαρά. Εξάλλου, τα εγκλήματα αυτά θα είχαν παραγραφεί εάν έπρεπε να εφαρμοστούν οι επίμαχες διατάξεις του ποινικού κώδικα, ενώ, σε αντίθετη περίπτωση, οι εν λόγω διαδικασίες μπορούσαν να καταλήξουν σε καταδίκη.
- 11 Εξάλλου, το Corte d'appello di Milano (εφετείο Μιλάνου) αμφιβάλλει κατά πόσον τηρείται η απορρέουσα από το άρθρο 325, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ υποχρέωση όσον αφορά τη διαδικασία που εκκρεμεί ενώπιόν του. Συγκεκριμένα, το έγκλημα της συγκροτήσεως εγκληματικής οργανώσεως προς τον σκοπό λαθρεμπορίου βιομηχανοποιημένων καπνών αλλοδαπής προελεύσεως, που προβλέπεται στο άρθρο 291quater του decreto del Presidente della Repubblica n. 43, recante approvazione del testo unico delle disposizioni legislative in materia doganale (προεδρικό διάταγμα 43, περί εγκρίσεως της κωδικοποίησεως της τελωνειακής νομοθεσίας), της 23ης Ιανουαρίου 1973 (*GURI* αριθ. 80, της 28ης Μαρτίου 1973), μολονότι παρεμφερές προς εμπίπτοντα στο διάταγμα 74/2000 εγκλήματα, όπως αυτά τα οποία αφορούν οι κύριες δίκες, δεν υπόκειται στους ίδιους κανόνες όσον αφορά το ανώτατο όριο της προθεσμίας παραγραφής, με τα εγκλήματα αυτά.
- 12 Κατά συνέπεια, το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) και το Corte d'appello di Milano (εφετείο Μιλάνου) εκτιμούν ότι θα όφειλαν, σύμφωνα με τον κανόνα που διατυπώθηκε με την απόφαση Taricco, να μην εφαρμόσουν την προβλεπόμενη από τις επίμαχες διατάξεις του ποινικού κώδικα προθεσμία παραγραφής και να αποφανθούν επί της ουσίας.
- 13 Το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) διατυπώνει αμφιβολίες κατά πόσο μια τέτοια λύση είναι συμβατή με τις υπέρτατες αρχές της ιταλικής συνταγματικής τάξεως και τον σεβασμό των αναπαλλοτρίωτων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ειδικότερα, κατά το δικαστήριο αυτό, η εν λόγω λύση θα μπορούσε να παραβιάζει την αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» που επιτάσσει, μεταξύ άλλων, να ορίζονται οι ποινικές διατάξεις με σαφήνεια και να μην έχουν αναδρομική ισχύ.
- 14 Το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) διευκρινίζει, συναφώς, ότι, στο πλαίσιο της ιταλικής έννομης τάξεως, το καθεστώς της παραγραφής στο ποινικό δίκαιο έχει ουσιαστικό χαρακτήρα και εμπίπτει, συνεπώς, στο πεδίο εφαρμογής της κατά το άρθρο 25 του ιταλικού Συντάγματος αρχής της νομιμότητας. Κατά συνέπεια, το καθεστώς αυτό πρέπει να είναι καθορισμένο με σαφείς κανόνες, ευρισκόμενους σε ισχύ κατά τον χρόνο τελέσεως του εγκλήματος.
- 15 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) εκτιμά ότι καλείται από τα οικεία εθνικά δικαστήρια να αποφανθεί σχετικά με το κατά πόσον ο κανόνας που διατυπώθηκε με την απόφαση Taricco τηρεί την απαίτηση του «καθορισμού» που πρέπει, σύμφωνα με το ιταλικό Σύνταγμα, να χαρακτηρίζει το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο.
- 16 Επομένως, θα πρέπει, πρώτον, να εξακριβωθεί αν ο ενδιαφερόμενος μπορούσε, κατά τον χρόνο τελέσεως του εγκλήματος, να γνωρίζει ότι το δίκαιο της Ένωσης επιβάλλει στον εθνικό δικαστή, εφόσον συντρέχουν οι οριζόμενες στην εν λόγω απόφαση προϋποθέσεις, τη μη εφαρμογή των επίμαχων διατάξεων του ποινικού κώδικα. Εξάλλου, η απαίτηση να δύναται ο δράστης της αξιόποινης πράξεως να προσδιορίσει εκ των προτέρων και με σαφήνεια τον ποινικό χαρακτήρα του αδικήματος και την εφαρμοστέα ποινή απορρέει και από τη σχετική νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των

Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επί του άρθρου 7 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ).

- 17 Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο διαπιστώνει ότι η απόφαση Taricco δεν διευκρινίζει επαρκώς τα στοιχεία που πρέπει να λάβει υπόψη ο εθνικός δικαστής προκειμένου να διαπιστώσει τον «μεγάλο αριθμό περιπτώσεων» με τις οποίες συνδέεται η εφαρμογή του απορρέοντος από την απόφαση αυτή κανόνα και, κατά συνέπεια, δεν θέτει όρια στη διακριτική ευχέρεια των δικαστών.
- 18 Εξάλλου, κατά το αιτούν δικαστήριο, η απόφαση Taricco δεν αποφαινεται κατά πόσον ο κανόνας που διατυπώνει είναι συμβατός με τις υπέρτατες αρχές της ιταλικής συνταγματικής τάξεως και ανέθεσε ρητώς το καθήκον αυτό στα αρμόδια εθνικά δικαστήρια. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, συναφώς, ότι στη σκέψη 53 της αποφάσεως αυτής αναφέρεται ότι, αν το εθνικό δικαστήριο αποφασίσει να αφήσει ανεφάρμοστες τις επίμαχες διατάξεις του ποινικού κώδικα, πρέπει επίσης να μεριμνήσει για τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ενδιαφερόμενων προσώπων. Προσθέτει ότι, με τη σκέψη 55 της εν λόγω αποφάσεως, διευκρινίζεται ότι μια τέτοια μη εφαρμογή είναι νοητή υπό την επιφύλαξη της εξακριβώσεως από το εθνικό δικαστήριο του σεβασμού των δικαιωμάτων των κατηγορουμένων.
- 19 Εκτός αυτού, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το Δικαστήριο, με την απόφαση Taricco, αποφάνθηκε επί του ζητήματος κατά πόσον ο κανόνας που διατυπώθηκε με την απόφαση αυτή είναι συμβατός με το άρθρο 49 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης) μόνον όσον αφορά την αρχή της μη αναδρομικότητας. Ωστόσο το Δικαστήριο δεν εξέτασε την έτερη πτυχή της αρχής «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο», ήτοι την απαίτηση να ρυθμίζεται το καθεστώς των ποινικών κυρώσεων με επαρκή ακρίβεια. Εντούτοις, πρόκειται για απαίτηση που περιλαμβάνεται στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, καθώς επίσης και στο σύστημα προστασίας της ΕΣΔΑ, και η οποία, κατά συνέπεια, συνιστά γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης. Εν προκειμένω, ακόμη και αν θα έπρεπε, στην ιταλική έννομη τάξη, το καθεστώς της παραγραφής του ποινικού δικαίου να θεωρηθεί δικονομικής φύσεως, και πάλι θα έπρεπε να εφαρμόζεται σύμφωνα με ακριβείς κανόνες.
- 20 Υπό τις συνθήκες αυτές το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
  - «1) Πρέπει το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιβάλλει στον ποινικό δικαστή να μην εφαρμόσει εθνική νομοθεσία περί παραγραφής η οποία εμποδίζει, σε σημαντικό αριθμό περιπτώσεων, την καταστολή σοβαρών πράξεων απάτης που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης ή προβλέπει βραχύτερη προθεσμία παραγραφής για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης από εκείνη την οποία προβλέπει για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα του κράτους, ακόμη και αν η εν λόγω μη εφαρμογή στερείται επαρκώς καθορισμένης νομικής βάσεως;
  - 2) Πρέπει το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιβάλλει στον ποινικό δικαστή να μην εφαρμόσει εθνική νομοθεσία περί παραγραφής η οποία εμποδίζει, σε σημαντικό αριθμό περιπτώσεων, την καταστολή σοβαρών πράξεων απάτης που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης, ή προβλέπει βραχύτερη προθεσμία παραγραφής για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης από εκείνη την οποία προβλέπει για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα του κράτους, ακόμη και αν στην έννομη τάξη του κράτους μέλους η παραγραφή εμπίπτει στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο και υπόκειται στην αρχή της νομιμότητας;
  - 3) Πρέπει η απόφαση [Taricco] να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιβάλλει στον ποινικό δικαστή να μην εφαρμόσει εθνική νομοθεσία περί παραγραφής η οποία εμποδίζει, σε σημαντικό αριθμό περιπτώσεων, την καταστολή σοβαρών πράξεων απάτης που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα

της Ένωσης, ή προβλέπει βραχύτερη προθεσμία παραγραφής για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης από εκείνη την οποία προβλέπει για τις απάτες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα του κράτους, ακόμη και αν η εν λόγω μη εφαρμογή αντιβαίνει στις υπέρτατες αρχές της συνταγματικής τάξεως του κράτους μέλους ή στα αναπαλλοτριωτά δικαιώματα του ανθρώπου που αναγνωρίζονται στο Σύνταγμα του κράτους μέλους;»

- 21 Με τη διάταξη της 28ης Φεβρουαρίου 2017, M.A.S. και M.B. (C-42/17, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2017:168), ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου δέχθηκε το αίτημα του αιτούντος δικαστηρίου περί υπαγωγής της υπό κρίση υποθέσεως στην ταχεία διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 23α του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο άρθρο 105, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου.

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

- 22 Πρέπει να υπομνησθεί ότι η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 267 ΣΛΕΕ καθιερώνει διάλογο σε επίπεδο δικαιοδοτικών οργάνων μεταξύ του Δικαστηρίου και των δικαστηρίων των κρατών μελών, αποσκοπώντας στη διασφάλιση της ενότητας της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης, καθώς και της συνοχής του, της πλήρους αποτελεσματικότητάς του και της αυτονομίας του [βλ., συναφώς, γνωμοδότηση 2/13 (Προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ), της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 176].
- 23 Κατά συνέπεια, η διαδικασία που καθιερώνει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ λειτουργεί ως μέσο συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, με τη βοήθεια του οποίου το Δικαστήριο τους παρέχει τα στοιχεία ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης που τους είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς επί της οποίας καλούνται να αποφανθούν (βλ., συναφώς, απόφαση της 5ης Ιουλίου 2016, Ognjanov, C-614/14, EU:C:2016:514, σκέψη 16).
- 24 Πρέπει, συναφώς, να υπογραμμιστεί ότι το Δικαστήριο, όταν απαντά σε προδικαστικά ερωτήματα, οφείλει, στο πλαίσιο της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ των δικαστηρίων της Ένωσης και των εθνικών δικαστηρίων, να λαμβάνει υπόψη το πραγματικό και νομοθετικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα ερωτήματα αυτά, όπως το εν λόγω πλαίσιο εξειδικεύεται με την απόφαση περί παραπομπής (απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2017, Argenta Spaarbank, C-39/16, EU:C:2017:813, σκέψη 38).
- 25 Πρέπει να επισημανθεί ότι, στο πλαίσιο της διαδικασίας που οδήγησε στην απόφαση Taricco, το Tribunale di Cuneo (πλημμελειοδικείο του Cuneo, Ιταλία) υπέβαλε στο Δικαστήριο ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία των άρθρων 101, 107 και 119 ΣΛΕΕ καθώς και του άρθρου 158 της οδηγίας 2006/112/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας (ΕΕ 2006, L 347, σ. 1).
- 26 Εντούτοις, με την απόφαση Taricco, το Δικαστήριο έκρινε αναγκαίο, για τους σκοπούς της ποινικής διαδικασίας που εκκρεμούσε ενώπιον αυτού του ιταλικού δικαστηρίου, να προβεί σε ερμηνεία του άρθρου 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ.
- 27 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, το Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) θέτει το ζήτημα ενδεχόμενης παραβιάσεως της αρχής «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» που θα μπορούσε να απορρέει από την υποχρέωση μη εφαρμογής των επίμαχων διατάξεων του ποινικού κώδικα η οποία καθιερώνεται με την απόφαση Taricco, λαμβανομένων υπόψη, αφενός, της ουσιαστικής φύσεως των προβλεπομένων στην ιταλική έννομη τάξη κανόνων περί παραγραφής, η οποία προϋποθέτει να είναι οι κανόνες αυτοί ευλόγως προβλέψιμοι για τους πολίτες κατά τον χρόνο τελέσεως των

εγκλημάτων για τα οποία κατηγορούνται, χωρίς να μπορούν να τροποποιηθούν *in rebus* με αναδρομική ισχύ, και, αφετέρου, της απαιτήσεως σύμφωνα με την οποία κάθε εθνική ποινική ρύθμιση πρέπει να στηρίζεται σε επακριβώς καθορισμένη νόμιμη βάση ώστε να μπορεί να οριοθετεί και να κατευθύνει την εκτίμηση του εθνικού δικαστή.

- 28 Επομένως, εναπόκειται στο Δικαστήριο να διευκρινίσει, λαμβάνοντας υπόψη τους προβληματισμούς του αιτούντος δικαστηρίου σχετικά με την αρχή αυτή, οι οποίοι δεν είχαν περιέλθει σε γνώση του Δικαστηρίου στο πλαίσιο της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση *Taricco*, την ερμηνεία του άρθρου 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ στην οποία προέβη με την απόφαση αυτή.

Επί του πρώτου και του δευτέρου ερωτήματος

- 29 Με το πρώτο και το δεύτερο ερώτημα, που πρέπει να συνεξετασθούν, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν πρέπει το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιβάλλει στον εθνικό δικαστή να μην εφαρμόσει, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας αφορώσας εγκλήματα σχετικά με τον ΦΠΑ, εθνικές διατάξεις περί παραγραφής που εμπίπτουν στο εθνικό ουσιαστικό δίκαιο και εμποδίζουν την επιβολή ποινικών κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης ή προβλέπουν βραχύτερες προθεσμίες παραγραφής για τις περιπτώσεις απάτης σε βάρος των εν λόγω συμφερόντων σε σχέση με τις περιπτώσεις απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων του οικείου κράτους μέλους, ακόμη και όταν η εκτέλεση της υποχρέωσης αυτής συνεπάγεται παραβίαση της αρχής «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο», επειδή ο εφαρμοστέος νόμος στερείται ακρίβειας ή εφαρμόζεται αναδρομικώς.
- 30 Πρέπει να υπομνησθεί ότι το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ υποχρεώνει τα κράτη μέλη να καταπολεμούν, με αποτελεσματικά και αποτρεπτικά μέτρα, τις παράνομες δραστηριότητες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης και να λαμβάνουν, για την καταπολέμηση της απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, μέτρα ίδια με εκείνα που λαμβάνουν για την καταπολέμηση της απάτης κατά των δικών τους οικονομικών συμφερόντων.
- 31 Δεδομένου ότι οι ίδιοι πόροι της Ένωσης περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, σύμφωνα με την απόφαση 2014/335/ΕΕ, Ευρατόμ του Συμβουλίου, της 26ης Μαΐου 2014, για το σύστημα των ιδίων πόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2014, L 168, σ. 105), τα έσοδα από την εφαρμογή ενιαίου συντελεστή όσον αφορά την εναρμονισμένη βάση του ΦΠΑ, η οποία καθορίζεται σύμφωνα με τους κανόνες της Ένωσης, υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ, αφενός, της εισπράξεως των εσόδων από ΦΠΑ σύμφωνα με τους κανόνες του εφαρμοστέου δικαίου της Ένωσης και, αφετέρου, της αποδόσεως των αναλογούντων πόρων από ΦΠΑ στον προϋπολογισμό της Ένωσης, εφόσον οποιοδήποτε κενό στην είσπραξη των εν λόγω εσόδων οδηγεί δυνητικά σε μείωση των αντίστοιχων πόρων (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 2013, *Åkerberg Fransson*, C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 26, και *Taricco*, σκέψη 38).
- 32 Εναπόκειται στα κράτη μέλη να διασφαλίζουν την αποτελεσματική είσπραξη των ιδίων πόρων της Ένωσης (βλ., συναφώς, απόφαση της 7ης Απριλίου 2016, *Degano Trasporti*, C-546/14, EU:C:2016:206, σκέψη 21). Προς τον σκοπό αυτό, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να προβαίνουν στην είσπραξη των ποσών που αντιστοιχούν στους ίδιους πόρους και τα οποία, λόγω απάτης, δεν αποδόθηκαν στον προϋπολογισμό της Ένωσης.
- 33 Προκειμένου να εξασφαλίζουν την είσπραξη του συνόλου των εσόδων από ΦΠΑ και, κατ' επέκταση, την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, τα κράτη μέλη διαθέτουν ελευθερία επιλογής των κυρώσεων που επιβάλλουν, οι οποίες είναι δυνατόν να προσλαμβάνουν τη μορφή διοικητικών κυρώσεων, ποινικών κυρώσεων ή ενός συνδυασμού των δύο (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 2013, *Åkerberg Fransson*, C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 34, και *Taricco*, σκέψη 39).

34. Εντούτοις πρέπει, συναφώς, να επισημανθεί, πρώτον, ότι οι ποινικές κυρώσεις ενδέχεται να είναι αναγκαίες για την καταπολέμηση κατά τρόπο αποτελεσματικό και αποτρεπτικό ορισμένων περιπτώσεων σοβαρής απάτης στον τομέα του ΦΠΑ (βλ., συναφώς, απόφαση Taricco, σκέψη 39).
35. Συνεπώς, τα κράτη μέλη οφείλουν να μεριμνούν ώστε, στις περιπτώσεις σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης στον τομέα του ΦΠΑ, να επιβάλλονται ποινικές κυρώσεις αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα, άλλως παραβαίνουν τις υποχρεώσεις που τους επιβάλλει το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ (βλ., συναφώς, απόφαση Taricco, σκέψεις 42 και 43).
36. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα κράτη μέλη παραβαίνουν τις υποχρεώσεις που τους επιβάλλει το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ όταν οι ποινικές κυρώσεις που θεσπίζουν για να καταπολεμήσουν τις σοβαρές απάτες σχετικά με τον ΦΠΑ δεν παρέχουν τη δυνατότητα αποτελεσματικής διασφάλισης της εισπράξεως του συνόλου του φόρου αυτού. Συναφώς, τα κράτη αυτά πρέπει επίσης να μεριμνούν ώστε οι προβλεπόμενοι από το εθνικό δίκαιο κανόνες παραγραφής να παρέχουν τη δυνατότητα αποτελεσματικής καταστολής των εγκλημάτων που συνδέονται με τέτοιου είδους απάτες.
37. Δεύτερον, δυνάμει του άρθρου 325, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν τα ίδια μέτρα καταπολεμήσεως της απάτης κατά των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, μεταξύ άλλων στον τομέα του ΦΠΑ, με εκείνα που λαμβάνουν για την καταπολέμηση της απάτης κατά των δικών τους οικονομικών συμφερόντων.
38. Όσον αφορά τις συνέπειες ενδεχόμενης ασυμβατότητας των διατάξεων του εθνικού δικαίου με το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι το άρθρο αυτό επιβάλλει στα κράτη μέλη υποχρεώσεις προς επίτευξη συγκεκριμένου αποτελέσματος μη υποκείμενες σε οποιαδήποτε αίρεση όσον αφορά την εφαρμογή των θεσπιζομένων με τις διατάξεις αυτές κανόνων (βλ., συναφώς, απόφαση Taricco, σκέψη 51).
39. Κατά συνέπεια, τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ και να αφήσουν ανεφάρμοστες διατάξεις του εσωτερικού δικαίου αφορώσες, μεταξύ άλλων, την παραγραφή οι οποίες, στο πλαίσιο διαδικασίας που αφορά σοβαρά εγκλήματα σχετικά με τον ΦΠΑ, εμποδίζουν την εφαρμογή κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα για την καταπολέμηση της απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης (βλ., συναφώς, απόφαση Taricco, σκέψεις 49 και 58).
40. Πρέπει να υπομνησθεί ότι, με τη σκέψη 58 της αποφάσεως Taricco, έγινε δεκτό ότι οι επίμαχες εθνικές διατάξεις ενδέχεται να θίγουν τις υποχρεώσεις που επιβάλλει στο οικείο κράτος μέλος το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ, σε περίπτωση που οι εν λόγω διατάξεις αποκλείουν την επιβολή ποινικών κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης ή προβλέπουν βραχύτερες προθεσμίες παραγραφής για τις περιπτώσεις απάτης σε βάρος των εν λόγω συμφερόντων σε σχέση με τις περιπτώσεις απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων αυτού του κράτους μέλους.
41. Εναπόκειται, καταρχάς, στον εθνικό νομοθέτη να προβλέψει κανόνες περί παραγραφής παρέχοντες τη δυνατότητα εκπλήρωσης των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, υπό το πρίσμα των εκτιμήσεων που παραθέτει το Δικαστήριο στη σκέψη 58 της αποφάσεως Taricco. Συγκεκριμένα, στον νομοθέτη αυτόν εναπόκειται να διασφαλίσει ότι το εθνικό καθεστώς για την παραγραφή στο ποινικό δίκαιο δεν θα οδηγήσει στην ατιμωρησία μεγάλου αριθμού περιπτώσεων σοβαρής απάτης στον τομέα του ΦΠΑ ή δεν θα είναι, για τους κατηγορούμενους, πιο αυστηρό στις περιπτώσεις απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων του οικείου κράτους μέλους από ό,τι στις περιπτώσεις απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης.

- 42 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι το γεγονός ότι ο εθνικός νομοθέτης επιμηκύνει την προθεσμία παραγραφής με άμεση εφαρμογή της επιμηκύνσεως αυτής, ακόμη και για αξιόποινες πράξεις που δεν έχουν ακόμη παραγραφεί, δεν συνεπάγεται, καταρχήν, παραβίαση της αρχής «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» (βλ., συναφώς, απόφαση Taricco, σκέψη 57 και παρατιθέμενη στη σκέψη αυτή νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου).
- 43 Πάντως, πρέπει να προστεθεί ότι ο τομέας της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης μέσω της επιβολής ποινικών κυρώσεων αποτελεί αντικείμενο συντρέχουσας αρμοδιότητας της Ένωσης και των κρατών μελών, υπό την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ.
- 44 Εν προκειμένω, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, το εφαρμοστέο στα εγκλήματα σχετικά με τον ΦΠΑ καθεστώσ παραγραφής δεν είχε αποτελέσει αντικείμενο εναρμονίσεως από τον νομοθέτη της Ένωσης, η οποία έλαβε στο μεταξύ, μερικώς, χώρα το πρώτον με την έκδοση της οδηγίας (ΕΕ) 2017/1371 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2017, σχετικά με την καταπολέμηση, μέσω του ποινικού δικαίου, της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης (ΕΕ 2017, L 198, σ. 29).
- 45 Η Ιταλική Δημοκρατία ήταν, συνεπώς, ελεύθερη, κατά τον χρόνο εκείνο, να προβλέψει ότι, στην έννομη τάξη της, το καθεστώσ αυτό εμπίπτει, όπως και οι κανόνες περί ορισμού των εγκλημάτων και καθορισμού των ποινών, στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο και, ως εκ τούτου, υπάγεται, όπως και οι τελευταίοι αυτοί κανόνες, στην αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο».
- 46 Από την πλευρά τους, τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια, όταν αποφασίζουν, στο πλαίσιο εκκρεμών διαδικασιών, να αφήσουν ανεφάρμοστες τις επίμαχες διατάξεις του ποινικού κώδικα, είναι υποχρεωμένα να μεριμνήσουν για τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων των προσώπων που κατηγορούνται ότι διέπραξαν ποινικό αδίκημα (βλ., συναφώς, απόφαση Taricco, σκέψη 53).
- 47 Συναφώς, οι εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια δύνανται να εφαρμόζουν εθνικά πρότυπα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπό τον όρον ότι η εφαρμογή αυτή δεν διακυβεύει το επίπεδο προστασίας που προβλέπει ο Χάρτης, όπως ερμηνεύεται από το Δικαστήριο, ούτε την υπεροχή, την ενότητα ή την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης (απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 29 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 48 Ειδικότερα, όσον αφορά την επιβολή ποινικών κυρώσεων, τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια οφείλουν να βεβαιώνονται ότι διασφαλίζονται τα δικαιώματα των κατηγορουμένων που απορρέουν από την αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο».
- 49 Εν προκειμένω, κατά το αιτούν δικαστήριο, τα δικαιώματα αυτά θα προσβάλλονταν σε περίπτωση μη εφαρμογής των επίμαχων διατάξεων του ποινικού κώδικα, στο πλαίσιο των εκκρεμών ενώπιόν του διαδικασιών, καθόσον, αφενός, οι ενδιαφερόμενοι δεν μπορούσαν ευλόγως να προβλέψουν, πριν από την έκδοση της αποφάσεως Taricco, ότι το άρθρο 325 ΣΛΕΕ θα επέβαλλε στον εθνικό δικαστή να αφήσει, υπό τις αναφερόμενες στην απόφαση αυτή προϋποθέσεις, ανεφάρμοστες τις εν λόγω διατάξεις.
- 50 Αφετέρου, κατά το δικαστήριο αυτό, ο εθνικός δικαστής δεν θα μπορούσε να ορίσει το συγκεκριμένο περιεχόμενο των προϋποθέσεων υπό τις οποίες θα όφειλε να αφήσει ανεφάρμοστες τις διατάξεις αυτές, ήτοι στην περίπτωση κατά την οποία θα εμπόδιζαν την επιβολή κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων σοβαρής απάτης, χωρίς να υπερβεί τα όρια που θέτει στο περιθώριο εκτιμήσεώς του η αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο».

- 51 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί η σημαντική θέση που κατέχει, τόσο στην έννομη τάξη της Ένωσης όσο και στις εθνικές έννομες τάξεις, η αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο», με τις απαιτήσεις της όσον αφορά την προβλεψιμότητα, τη σαφήνεια και τη μη αναδρομικότητα της εφαρμοστέας ποινικής νομοθεσίας.
- 52 Η αρχή αυτή, όπως καθιερώνεται με το άρθρο 49 του Χάρτη, δεσμεύει τα κράτη μέλη όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, σύμφωνα με το άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, όπως συμβαίνει όταν προβλέπουν, στο πλαίσιο των υποχρεώσεων που τους επιβάλλει το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, την επιβολή ποινικών κυρώσεων για τα εγκλήματα σχετικά με τον ΦΠΑ. Κατά συνέπεια, η υποχρέωση διασφάλισης αποτελεσματικής εισπράξεως των ιδίων πόρων της Ένωσης δεν μπορεί να αντιστρατεύεται την εν λόγω αρχή (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 29ης Μαρτίου 2012, *Belvedere Costruzioni*, C-500/10, EU:C:2012:186, σκέψη 23).
- 53 Εξάλλου, η αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» περιλαμβάνεται στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών (βλ., όσον αφορά την αρχή της μη αναδρομικότητας του ποινικού νόμου, αποφάσεις της 13ης Νοεμβρίου 1990, *Fedesa κ.λπ.*, C-331/88, EU:C:1990:391, σκέψη 42, καθώς και της 7ης Ιανουαρίου 2004, *X*, C-60/02, EU:C:2004:10, σκέψη 63) και καθιερώθηκε με διάφορες διεθνείς συνθήκες, μεταξύ άλλων με το άρθρο 7, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ (βλ., συναφώς, απόφαση 3ης Μαΐου 2007, *Advocaten voor de Wereld*, C-303/05, EU:C:2007:261, σκέψη 49).
- 54 Από τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ 2007, C 303, σ. 17) προκύπτει ότι, σύμφωνα με το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, το δικαίωμα που διασφαλίζεται με το άρθρο 49 του Χάρτη έχει την ίδια έννοια και εμβέλεια με το δικαίωμα που διασφαλίζεται με την ΕΣΔΑ.
- 55 Όσον αφορά τις απαιτήσεις που απορρέουν από την αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο», πρέπει να επισημανθεί, πρώτον, ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει, σχετικά με το άρθρο 7, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ, ότι, δυνάμει της αρχής αυτής, οι ποινικές διατάξεις πρέπει να πληρούν ορισμένες απαιτήσεις προσβασιμότητας και προβλεψιμότητας όσον αφορά τόσο τον ορισμό του εγκλήματος όσο και τον καθορισμό της ποινής (βλ. αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 15ης Νοεμβρίου 1996, *Cantoni κατά Γαλλίας*, CE:ECHR:1996:1115JUD001786291, § 29, της 7ης Φεβρουαρίου 2002, *E.K. κατά Τουρκίας*, CE:ECHR:2002:0207JUD002849695, § 51, της 29ης Μαρτίου 2006, *Achour κατά Γαλλίας*, CE:ECHR:2006:0329JUD006733501, § 41, και της 20ής Σεπτεμβρίου 2011, *ΟΑΟ Neftyanaya Kompaniya Yukos κατά Ρωσίας*, CE:ECHR:2011:0920JUD001490204, § 567 έως 570).
- 56 Δεύτερον, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η απαίτηση σαφούς νομοθετικής προβλέψεως, η οποία είναι συμφυής με την αρχή αυτή, συνεπάγεται ότι ο νόμος πρέπει να καθορίζει σαφώς τις αξιόποινες πράξεις και τις ποινές με τις οποίες τιμωρούνται οι πράξεις αυτές. Η προϋπόθεση αυτή πληρούται όταν ο πολίτης έχει τη δυνατότητα να γνωρίζει, με βάση το γράμμα της οικείας διατάξεως και, εν ανάγκη, με τη βοήθεια της ερμηνείας που δίδεται στη διάταξη αυτή από τα δικαστήρια, ποιες πράξεις και παραλείψεις συνεπάγονται την ποινική ευθύνη του (βλ., συναφώς, απόφαση της 28ης Μαρτίου 2017, *Rosneft*, C-72/15, EU:C:2017:236, σκέψη 162).
- 57 Τρίτον, η αρχή της μη αναδρομικότητας του ποινικού νόμου αποκλείει, μεταξύ άλλων, τη δυνατότητα του δικαστή, κατά τη διάρκεια ποινικής διαδικασίας, είτε να επιβάλλει ποινικές κυρώσεις σε συμπεριφορά που δεν απαγορεύεται από εθνικό κανόνα θεσπισθέντα πριν από την τέλεση του εγκλήματος το οποίο αφορά η κατηγορία είτε να επιτείνει το καθεστώς ποινικής ευθύνης αυτών κατά των οποίων στρέφεται μια τέτοια διαδικασία (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2016, *Ognyanov*, C-554/14, EU:C:2016:835, σκέψεις 62 έως 64 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

- 58 Συναφώς, όπως διαπιστώθηκε με τη σκέψη 45 της παρούσας αποφάσεως, οι απαιτήσεις της προβλεψιμότητας, της σαφήνειας και της μη αναδρομικότητας που είναι εγγενείς στην αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» εφαρμόζονται, στο πλαίσιο της ιταλικής έννομης τάξεως, και στο καθεστώς παραγραφής των εγκλημάτων σχετικά με τον ΦΠΑ.
- 59 Εντεύθεν συνάγεται, αφενός, ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει κατά πόσον η απαιτούμενη σύμφωνα με τη σκέψη 58 της αποφάσεως Taricco διαπίστωση, σύμφωνα με την οποία οι επίμαχες διατάξεις του ποινικού κώδικα αποκλείουν την επιβολή ποινικών κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, δημιουργεί κατάσταση αβεβαιότητας στην ιταλική έννομη τάξη, όσον αφορά τον καθορισμό του εφαρμοστέου καθεστώτος παραγραφής, παραβιάζοντας την αρχή της σαφούς νομοθετικής προβλέψεως. Αν πράγματι συμβαίνει αυτό, το εθνικό δικαστήριο δεν υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστες τις επίμαχες διατάξεις του ποινικού κώδικα.
- 60 Αφετέρου, οι μνημονευόμενες στη σκέψη 58 της παρούσας αποφάσεως απαιτήσεις αποκλείουν, στις διαδικασίες που αφορούν πρόσωπα που κατηγορούνται ότι διέπραξαν εγκλήματα σχετικά με τον ΦΠΑ πριν από την έκδοση της αποφάσεως Taricco, τη δυνατότητα του εθνικού δικαστηρίου να αφήσει ανεφάρμοστες τις επίμαχες διατάξεις του ποινικού κώδικα. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έχει υπογραμμίσει, με τη σκέψη 53 της εν λόγω αποφάσεως, ότι στα πρόσωπα αυτά είναι δυνατόν να επιβληθούν, λόγω της μη εφαρμογής των διατάξεων αυτών, κυρώσεις τις οποίες θα είχαν αποφύγει κατά πάσα πιθανότητα αν είχαν εφαρμοστεί οι εν λόγω διατάξεις. Συνεπώς, τα εν λόγω πρόσωπα θα μπορούσαν να υπαχθούν αναδρομικώς σε προϋποθέσεις θεμελιώσεως ποινικής ευθύνης αυστηρότερες από αυτές που ίσχυαν κατά τον χρόνο τελέσεως του εγκλήματος.
- 61 Επομένως, αν το εθνικό δικαστήριο καταλήξει ότι η υποχρέωση να αφήσει ανεφάρμοστες τις επίμαχες διατάξεις του ποινικού κώδικα προσκρούει στην αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο», δεν θα υποχρεούται να συμμορφωθεί προς την υποχρέωση αυτή, ακόμη και αν η τήρησή της θα επέτρεπε να αποφευχθεί κατάσταση εσωτερικού δικαίου μη συνάδουσα προς το δίκαιο της Ένωσης (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 10ης Ιουλίου 2014, Impresa Pizzarotti, C-213/13, EU:C:2014:2067, σκέψεις 58 και 59). Στην περίπτωση αυτή εναπόκειται στον εθνικό νομοθέτη να λάβει τα αναγκαία μέτρα, όπως διαπιστώθηκε με τις σκέψεις 41 και 42 της παρούσας αποφάσεως.
- 62 Βάσει των προεκτεθέντων, στο πρώτο και στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι επιβάλλει στον εθνικό δικαστή να μην εφαρμόσει, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας που αφορά εγκλήματα σχετικά με τον ΦΠΑ, εθνικές διατάξεις περί παραγραφής που εμπίπτουν στο εθνικό ουσιαστικό δίκαιο και εμποδίζουν την επιβολή ποινικών κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης ή προβλέπουν βραχύτερες προθεσμίες παραγραφής για τις περιπτώσεις σοβαρής απάτης σε βάρος των εν λόγω συμφερόντων σε σχέση με τις περιπτώσεις απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων του οικείου κράτους μέλους, εκτός αν μια τέτοια μη εφαρμογή συνεπάγεται παραβίαση της αρχής «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο», λόγω ελλείψεως σαφήνειας του εφαρμοστέου νόμου, ή λόγω αναδρομικής εφαρμογής νομοθεσίας που επιβάλλει αυστηρότερες προϋποθέσεις θεμελιώσεως της ποινικής ευθύνης σε σχέση με αυτές που ίσχυαν κατά τον χρόνο τελέσεως του εγκλήματος.

Επί του τρίτου ερωτήματος

- 63 Λαμβανομένης υπόψη της απαντήσεως που δόθηκε στο πρώτο και στο δεύτερο ερώτημα, παρέλκει η απάντηση στο τρίτο ερώτημα.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 64 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

Το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι επιβάλλει στον εθνικό δικαστή να μην εφαρμόσει, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας που αφορά εγκλήματα σχετικά με τον φόρο προστιθέμενης αξίας, εθνικές διατάξεις περί παραγραφής που εμπίπτουν στο εθνικό ουσιαστικό δίκαιο και εμποδίζουν την επιβολή ποινικών κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή προβλέπουν βραχύτερες προθεσμίες παραγραφής για τις περιπτώσεις σοβαρής απάτης σε βάρος των εν λόγω συμφερόντων σε σχέση με τις περιπτώσεις απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων του οικείου κράτους μέλους, εκτός αν μια τέτοια μη εφαρμογή συνεπάγεται παραβίαση της αρχής «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο», λόγω ελλείψεως σαφήνειας του εφαρμοστέου νόμου, ή λόγω αναδρομικής εφαρμογής νομοθεσίας που επιβάλλει αυστηρότερες προϋποθέσεις θεμελιώσεως της ποινικής ευθύνης σε σχέση με αυτές που ίσχυαν κατά τον χρόνο τελέσεως του εγκλήματος.

(υπογραφές)